Razumijevanje fenomena moraliteta i izazovi odgojne djelatnosti

Kadić, Leopolda

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:631604

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

ODSJEK ZA OGOJITELJSKI STUDIJ

LEOPOLDA KADIĆ

ZAVRŠNI RAD

RAZUMIJEVANJE FENOMENA MORALITETA I IZAZOVI ODGOJNE DJELATNOSTI

Zagreb, rujan 2019.

SVEUČIILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

(Zagreb)

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Leopolda Kadić

TEMA ZAVRŠNOG RADA: Razumijevanje fenomena moraliteta i izazovi odgojne djelatnosti

MENTOR: izv. prof. dr. sc. Tomislav Krznar

Zagreb, rujan 2019.

Sadržaj

SAŽETAK 1
SUMMARY 2
UVOD 3
1. ETIKA, MORAL I REFLEKSIJA 5
1.1 Teorije o moralu 5
1. 2. Etička refleksija i moralna refleksija 7
1.3 Društvena uvjetovanost morala 7
2. ZLATNO PRAVILO 10
2.1 Neke od formulacija zlatnog pravila 10
3. OSNOVNI MORALNI POJMOVI 12
3.1. Dobro i zlo 12
3. 2 Princip užitka i princip realnosti 13
3.3 Ja i drugi 13
3.4.Odgovornost 14
3.5 Pojedinac i savjest 15
4. ODGOJ I MORAL 16
4.1 Fenomen odgoja 16
4.2 Moralni odgoj kao odgojni zadatak 17
4.3 Etape procesa moralnog formiranja 18
4.3.1 Formiranje moralne spoznaje 18
4.3.2. Formiranje moralnih uvjerenja 18
4.3.3.Formiranje moralnog ponašanja i djelovanja 19
5. CILI I ZADACI MORALNOG ODGOJA 20
5.1 Cilj moralnog odgoja 20
5.2. Zadaće moralnog odgoja 21
5.2.1 Upoznavanje morala i njegove teorije 21
5.2.2. Usvajanje moralnih stavova, formiranje uvjerenja 21
5.2.3.Formiranje navika moralnog ponašanja i djelovanja 22
5.2.4. Razvijanje pozitivnih osobina volje i karaktera 23

5.2.5 Formiranje i njegovanje smisla za etičke vrednote 23
5.3 Načela i emocija 24
6. SREDSTVA USMJERAVANJA I POTICANJA 25
7. KOHELBERGOVE FAZE MORALNOG RAZVOJA 27
ZAKLJUČAK 29
LITERATURA 31
Izjava o samostalnoj izradi rada 33

SAŽETAK

Ovim radom analiziramo pojam moraliteta i izazova s kojima se susreće odgojiteljska struka kod definiranja tih pojmova. Na početku rada pojmovno razgraničujemo moral i etiku, upoznajemo se sa kompleksnosti samih pojmova te njihovom zajedničkom refleksivnom prirodom. Zatim govorimo o univerzalnom zlatnom pravilu kojeg možemo pronaći u mnogobrojnim kulturnim, umjetničkim, povijesnim, religijskim i mnogim drugim područjima. Nakon zlatnog pravila upoznajemo se sa glavnim pojmovima koje vežemo uz moral te dublje ulazimo u njihovo značenje. Razrađujemo pojam moralnog odgoja te kroz koje etape dijete prolazi pri moralnom formiranju. Analiziramo ciljeve i zadaće moralnog odgoja. Izazovi s kojima se odgojiteljska struka susreće proizlaze iz potrebe da moralne vrijednosti pronalaze svoju utemeljenost u društvenom životu. Odgojiteljeva osobna uvjerenja trebaju biti u skladu s onim uvjerenjima koja potiču i prenose na djecu u radu. Na kraju vidimo kako prema Kohlbergu svi prolazimo kroz iste faze i stupnjeve moralnog razvoja. Svi prolaze iste faze istim redoslijedom. Kohlberg ne govori o moralnim vrijednostima koje treba razvijati već govori kako one nastaju. Prvotno su uvjetovane fizičkim podražajima, zatim svoje utemeljenje pronalaze u društvenim normama i zakonima, a na kraju dolazi do razvitka vlastitih etičkih koncepata koji po osobnom vjerovanju garantiraju čovjeku najveće dostojanstvo i slobodu.

Ključne riječi: moral, etika, moralno formiranje, moralni odgoj, društvo

SUMMARY

This paper explores morality and the challenges we face in that area in early and preschool education. At the beginig we will conceptually separate moral from ethics, we will explore the complexity of those terms and their reflexive nature. Afterwards, we will see what is the golden rule which we find in different cultural, artistic, historical and religious areas. After the golden rule we will elaborate about terms that we connect with moral and see their deeper meaning. At the end we will talk about moral upbringing and the stages in its development. We will analyze goals and tasks of moral upbringing. The challenges in early and preschool children education come out of the need that moral values find their roots in social experiences. Kindergarten teachers are supposed to be good examples and they need to belive in values they teach at work. At the end we see Kohlebergs theory in which he talks about stages of moral development. Those stages are universal, every person goes through them in that exact order. Kohelberg does not state which are the moral values we should teach children, he only states the way they are developed. At first they are physicaly conditioned, then they become socialy conditioned and at the end a person develops personal ethical values that in their opinion guards human dignity and freedom .

Keywords: moral, ethics, moral development, moral upbringing, society

UVOD

Etika i moral se međusobno isprepliću te u literaturi nisu uvijek dovoljno razdijeljeni. Etika podrazumijeva granu filozofije koja se bavi proučavanjem moralnog ponašanja, proučava zasnovanost morala, kriterije za vrednovanje istog te smisao moralnog djelovanja. Problem predstavlja refleksivna karakteristika morala. Moralna refleksivnost je dio moralnog čina, dok je moral predmet proučavanja etičke refleksije. Kroz vrijeme shvaćanje problematike morala se produbljivalo. Moral je kroz vrijeme iz isključivo osjetilne i urođene karakteristike došao do fenomena koji je uvelike uvjetovan umom. (Čović, 2004.) Uočena je i univerzalna moralna norma - zlatno pravilo. Zlatno pravilo se provlači kroz religijske, književne i poslovične artikulacije. Može biti izraženo u negativnoj ili pozitivnoj formi, a temelj pronalazi u uzajamnosti. Zlatno pravilo poziva da ne činimo drugome ono što ne želimo da on učini nama. (Čović, 2011.) Kada govorimo o moralnom djelovanju prvo s čim se dijete susreće u tom području su pojmovi dobra i zla. Oni nisu univerzalni jer ono što je u jednoj kulturi dobro u drugoj može biti loše. Također, kod vrednovanja nečega kao dobrog ili lošeg moramo uzeti u obzir uvjete pod kojima se to dogodilo. Ista situacija može za nekoga biti dobra, a istovremno za drugoga loša. (Spaeman, 2008.) Moral je fenomen koji je ujedno i urođen i društveno uvjetovan. Prema moralu djelujemo no naše djelovanje ne smije ugrožavati djelovanje drugoga. Sloboda je preduvjet za moralno djelovanje. Odgojem upoznajemo djecu sa svim postignućima koja su postigli njihovi prethodnici na svim područjima, pa tako i moralnom. Kada govorimo o odgoju i razvoju morala vidimo veliku povezanosti društva i razvoja moralnog osjećaja. Od iznimne je važnosti da načela koja se potiču kod djece imaju potkrepljenje u društvenoj okolini u kojoj se ona nalaze. Dijete uči oponašanjem, ono neće usvojiti načelo kojem ne nalazi potkrepljenje u okolini. Moral se razvija uz pomoć određenih zadaća te prati određene faze. Moralno formiranje se odvija kroz razvoj moralnih spoznaja kada dijete primijeti određene obrasce ljudskog socijalnog ponašanja. Kada dođe do vezanja emocije uz spoznaju, govorimo o uvjerenju. Dijete uvjerenje prihvaća kao osobno načelo prema kojem će vrednovati postupke u svojoj okolini. Na kraju dolazimo do moralnog djelovanja, a izgrađena moralna uvjerenja ne osiguravaju moralno djelovanje jer za djelovanje ipak treba disciplina tj. potrebno je uvježbavanje i

provlačenje sličnih situacija kako bi dijete brže donosilo odluke i moralne prosudbe. O moralu možemo govoriti tek kada djelujemo, jer činu dajemo vrijednost. U odgoju postavljamo ciljeve i zadaće s kojima te ciljeve postižemo. Ciljevi moralnog odgoja su uvijek okrenuti napretku. Cilj nije stvoriti zadana pravila koja nisu podložna promjenama jer se na taj način društvo nikada ne bi razvijalo. Od odgojitelja se očekuje da djeci pružaju pozitivan primjer te da su načela koja potiču kod djece i njihova osobna uvjerenja. Klasifikacija dobro-loše je prva s kojom se susrećemo u životu no trebamo imati na umu da je vrijednost čina u motivu. Ono što je za neku osobu dobro za drugu nije, no pojedinac ne može preuzeti odgovornost za svaku posljedicu svakog svog djelovanja ili propusta jer je to ipak iznad ljudskih snaga. Zbog toga vrijednost čina pronalazimo u motivima djelovanja, u ono nešto je potaknulo određeni čin. Čovjek se moralno razvija cijeli život, no u djetinjstvu prvo moralnim percipiramo ono što je klasificirano kao dobro ili loše te djelujemo na način koliko smo primili toliko dajemo. Zatim uočavamo da društvo reagira na naše postupke, u tom trenutku ispravnim postaje ono što okolina i zakoni nalažu da je ispravno. U posljednjoj fazi moralnog sazrijevanja pojedinac izgrađuje vlastiti osjećaj za moral koji ne mora utemeljenje pronaći ni u zakonima ni u okolini već se razvija osobni osjećaj za moralnost.

Cilj rada je razgraničiti pojmove etike i morala, istražiti kompleksnost razvitka moralnih načela pojedinca, uvidjeti koje okruženje je najplodnije za usmjeravanje djeteta prema moralnim vrijednostima društva. Otkriti koji je najveći izazov za odgojiteljsku struku u stvaranju takvog okruženja te shvatiti kako je moralno djelovanje u jednu ruku urođeno, a u drugu ruku društveno uvjetovano.

1. ETIKA, MORAL I REFLEKSIJA

Etika podrazumijeva granu filozofije koja se bavi proučavanjem moralnog ponašanja, proučava zasnovanost morala, kriterije za vrednovanje istog te smisao moralnog djelovanja. Etika također označava skup načela moralnog djelovanja nekog društva ili pojedinih društvenih skupina ili zanimanja. Moral je, dakle, predmet koji etika proučava. (Čović, 2004). Etika je jedna od najvažnijih pomoćnih znanosti pedagogije. Teorijsko i praktično upoznavanje etike unapređuje odgojitelja. Etika odgojitelju omogućuje da spretnije reagira i razlučuje kakav utjecaj na dijete će imati određeni podražaj. (Vukasović, 1993)

1.1 Teorije o moralu

> „Moralno djelovanje podrazumijeva osviještenost praktične situacije, stvaranje moralne prosudbe i donošenje praktične odluke.“ (Čović. 2004., str. 92)

Prema Shaftesburyju moral je urođeno čulo koje se nalazi u osjetilno-osjećajnoj sferi mozga. Moral je težnja prema dobru koju ima svaki čovjek, ona nije plod razuma već emocije koja potiče moralno djelovanje. Dakle, postojaniji je osjećaj, od umskih sposobnosti i funkcija. Shaftesbury ne poriče ljudske egoistične sklonosti već ih promatra u harmoniji s moralnim ponašanjem. On smatra da ukoliko je čovjeku nešto potrebno bilo koji način dolaska do toga je dobar jer zadovoljava potrebu. (McAteer, pristupljeno 14.9.2019.) Shaftesburyjevu teoriju nasljeduje Hutcheson koji razgraničuje osjetila na unutarnja i vanjska. Unutarnja osjetila podrazumijevaju moralno osjetilo i osjećaj za lijepo. Hutcheson objašnjava da vanjskim osjetilima doživljavamo fizičke stvarnosti dok s unutarnjim doživljavamo moralne i estetske kvalitete. Naglašava kako razumno prosuđivanje nikako ne prethodi moralnom osjetilu. Ljudi instinktivno postavljaju ciljeve, a uz pomoć razuma ih postižu. U nastajanju ciljeva razum ne sudjeluje već ciljevi nastaju u osjetilno-osjećajnoj sferi mozga. Naglašava da bismo bez razuma često ostali razočarani u svoje ciljeve. Razum nam je potreban pri postizanju istih no ono što u ljudima postavlja

ciljeve ipak je prirodno uvjetovano. Hume nastavlja razvitak teorije, ali ju premješta iz osjetilne u osjećajnu sferu mozga. Hume dublju osnovu morala pronalazi u simpatiji koju definira kao osjetilnu sposobnost uživljavanja u osjećaje drugih. Simpatija objedinjuje osjećaj za lijepo i moralni osjećaj što nam govori da Hume zamjenjuje pojam unutarnjih osjetila. Hume nalaže da su osjećaji ljudi međusobno uvjetovani. Kada dvije osobe razgovaraju mozak percipira sugovornikovu emociju, traži uzroke emocija koje sugovornik proživljava, zatim stvara predodžbu o tim osjećajima i na kraju preuzima sami osjećaj. Hume također utvrđuje kako se taj proces odvija putem svijesti koja je izložena tuđim emocijama. Smith nastavlja Humeovom putanjom preuzimajući pojam simpatije no upotpunjuje ga nagonom za osvetu. (Čović, 2004.) Iako nas pokreće simpatija ipak se prvotno želimo pobrinuti za sebe jer čovjek nikada ne doživljava emociju jednako kao osoba koja ju stvarno proživljava. Svoje emocije proživljavamo dublje nego tuđe. Naše ponašanje uvjetovano je i društvom u kojem se nalazimo jer težimo odobravanju drugih. U čovjeku se tokom promatranja ponašanja druge osobe javlja osjećaj ugode ili odobravanja ukoliko mislimo da osoba postupa ispravno te osjećaj nelagode ili neodobravanja ukoliko mislimo da osoba postupkom šteti drugima. Sve je uvjetovano društvom jer, kako kaže Smith, i društvo ubojica bi moglo postojati no ipak bi se moralo suzdržati od međusobnog ubijanja. (Butler, 2011.) Izložene teorije pokušavaju istisnuti um iz moralnog djelovanja te svoje izvorište traže u osjećajno-osjetilnoj sferi. Čovjeka ipak refleksivna umnost izdvaja iz prirodne zadanosti te mu omogućuje djelovanje koje nije vođeno instinktom. Osnovni problem teorije koja eliminira umnost iz moralnog djelovanja je nemogućnost da se postigne općenitost moralne prosudbe. Općenitost moralnog osjećaja nije u djelovanju osjećaja na osjećaj već u uzročno-posljedičnim vezama u zaključku svijesti.

Kant, za razliku od svojih prethodnika, moralnost definira kao karakteristiku koja je zadana umno-osjetilnom konstitucijom čovjeka. Moralni zakon uvjetuje volju pojedinca koja se sastoji od dvije etape objektivne koja predstavlja um i subjektivne koja predstavlja osjećaje. Kant vidi objektivnost i subjektivnost kao dva stupa moralne vrijednosti. Prvi stup se naziva legalnost te podrazumijeva objektivnu usklađenost sa zakonom. Legalnost se nerijetko protivi osjećajnosti jer proizvodi negativan učinak na prirodni slijed reagiranja u području ljudske volje, istovremeno ju uvjetujući. U daljnjoj

posljedici on potpomaže razvoju slobode pa se pojavljuje osjećaj štovanja moralnog zakona. Subjektivan osjećaj koji se tada rađa usklađuje se s objektivnim. Isključivo objektivno djelovanje koje je u skladu sa zakonom, ali osjećajno postoji otpor, nazivamo legalnom radnjom. Usklađenost uma i moralnog osjećaja tokom djelovanja znači da istovremeno djelujemo i objektivno i subjektivno što nazivamo moralnom radnjom. Dakle, volja vrši moralni zakon preko moralnog osjećaja. Sve ovo pronalazi svoju utemeljenost u činjenici da je zakon ipak iznad pojedinačne osjetilnosti čovjeka. Ljudsko djelovanje je svakako moralno uvjetovano jer svaki postupak nužno prolazi moralnu verifikaciju, a moralni osjećaj uz praktičnu refleksiju čini volju. Svakako možemo zaključiti da um uvjetuje naše moralno prosuđivanje i djelovanje. Bez uma bismo se vodili isključivo osjetilnom refleksijom i ne bi se razlikovali od drugih bića. Praktično umna refleksija upotpunjuje osjećajnu i čini sastavne odrednice same moralnosti. (Čović, 2004.)

1. 2. Etička refleksija i moralna refleksija

Etika je zaokupljena neobičnim problemom jer se u etičkim raspravama još uvijek nije sasvim pojmovno razgraničio predmet i teorijski pristup predmetu. Nije jasno utvrđena razlika između etike i morala. Etika podrazumijeva znanstvenu disciplinu, a moral predmet kojim se ona bavi. Moral je posebna dimenzija djelovanja u kojoj svaki čin dobiva vrijednosnu kvalitetu te postaje moralno određenim. Čin se sastoji od prosudbe, odluke i na kraju izvedbe. Procjena moralne ispravnosti samog čina naziva se moralnom refleksijom. Dakle kod pojmovnog određenja problem je u refleksivnoj naravi samog morala jer praktična moralna refleksija služi moralnoj orijentaciji u djelovanju. Etička refleksija jest refleksija o moralu tj. moral je predmet koji etika proučava. Prema tome ova dva pojma su različite vrste i razine refleksije. Etička refleksija je teorijska te objašnjava moral, dok je moralna refleksija praktična i čini sam moral (Čović; 2011.).

1.3 Društvena uvjetovanost morala

Moral je prisutan u svakom čovjeku. Govori nam što je ispravno, a što nije. Čovjek je socijalno biće pa je moral potrebno smjestiti u društvenu funkciju. Velikim dijelom to se dogodilo preko zakona. Svaka država donosi vlastite zakone te možemo primijetiti kako se, ovisno o društvu, razlikuju moralne norme pojedinog društva. Takvom uređenju država i društava svakako je doprinijela demokracija u kojoj član društva više nije odgovoran samo za vlastito moralno određenje već utječe i na uređenost cijelog društva. Svatko može prepoznati da ukoliko želi zagovarati svoje interese kod donošenja javnih društvenih odluka potrebno je da su svi pojedinci jednaki. Bez obzira na ne slaganje oko onoga što se smatra pravednim, svatko može prepoznati važnost principa javne jednakosti. (Mladenović, 2015.) U državi se teži osiguravanju jednake slobode svima tj. ravnoteži slobode, na taj način postižemo da svatko živi dostojanstven život. (Begić i Golak, 2017.) Razlike u društvima su vidljive u samim zakonima posebno kada su u pitanju „granična“ moralna pitanja u kojima se u okršaju nalaze religijska gledišta pojedine kulture i moderna stajališta pred tim pitanjima. Većinom su to problematike tijela u kojim u okršaj dolaze princip slobodnog pristanka odraslih osoba i argumenti utemeljeni na vjerskim polazištima. (Pharo, 2006.) To su problematike u kojima pojedinci ne mogu djelovati u skladu s voljom koja proizlazi iz njihovog vlastitog stajališta i osjećaja za moral već dolazi do propitkivanja postojećih zakona i uspješnih ili bezuspješnih promjena istih. Kant pojedinačni osjećaj za moral naziva maksima što definira kao subjektivna moralna načela dok praktične zakone naziva objektivna praktična načela. Kant nalaže da su to granične točke između kojih nastaju praktična pravila po kojima pojedinac postupa (Čović, 2004.). Sloboda je preduvjet svakog moralnog ponašanja. Slobodom smatramo ponašanje prema našem unutarnjem osjećaju dokle god ne ugrožavamo tuđu slobodu, a kako bi se to osiguralo postoje praktični zakoni. Dakle, moral zapravo želi zaštititi slobodu ljudi te ju omogućiti dok ju istovremeno ograničava. Kant konstitucionalnu slobodu definira kao čovjekovu zadanost da djeluje prema predodžbi zakona. Također, smatra da je takva sloboda ono što čovjeka odvaja od drugih stvari u prirodi jer dok mi djelujemo prema predodžbi zakona, sve drugo se zbiva prema zakonu. Moralni nalog isto je što i svijest o slobodi (Čović, 2004.). Zakon određuje osnovna pitanja društvenog funkcioniranja, no svakodnevnom djelovanju u društvu okolina dodjeljuje vrijednost. Čovjek prirodno teži društvenom prihvaćanju pa vlastita uvjerenja propitkuje u

društvenom kontekstu. Uvijek ćemo više propitkivati teme oko kojih je naše društveno okruženje podijeljeno, nego one koja su većinski prihvaćene. No ipak da nema pojedinaca koji razmatraju određene problematike te pokrenu inicijative društvo se nikada ne bi mijenjalo. Svakako možemo reći da koliko god društvo utječe na pojedinca ipak je društvo skup pojedinaca i sve počinje i završava čovjekom. (Vukasović; 1993.)

2. ZLATNO PRAVILO

Bit morala je u pridržavanju univerzalne moralne norme u konkretnim životnim situacijama i individualnim postupcima. Bit morala obično se označava kao zlatno pravilo. Ono može biti izraženo u pozitivnoj i negativnoj formi, a temelji se na uzajamnosti te se proteže kroz religijske, književne i poslovične artikulacije. Zlatno pravilo je kao zajednički okvir za sve rase, nacije i religije.

2.1 Neke od formulacija zlatnog pravila

Kršćanstvo	„Sve što želite da ljudi čine vama, činite i vi njima! U tome je sav Zakon i Proroci.“ (Mat.7,12)
Judaizam	„Ono što sam mrziš, ne čini bližnjemu svome. To je cijela Tora;ostalo je objašnjenje;idi i uči.“ (Rabi Hilel)
Islam	„Nitko od vas nije vjernik sve dok svom bratu ne poželi ono što želi samom sebi.“ (40 Hadisa,an-Nawawi,13)
Konfucijanizam	„Zar to nije ljubav prema bližnjemu? Što ne želiš da drugi tebi učini, ne čini ni ti drugome!“(Lun Yu XV 23, Razgovori/Analecta)
Hinduizam	„Neka se ne daje ono drugome što je nemilo sebi samome! To je ukratko pravednost kako god se drugi ponašao.“ (MBh 13,114.8)
Budizam	„Ono što nije ugodno i drago meni ne može biti ni njemu; a kako mogu nekome drugome priuštiti ono što meni nije ugodno i drago? „ (Sayuttanikaya V,353.35-354.2)

Hesiod	„O zlu vlastitom se radi, drugome o zlu tko radi.“(Poslovi i dani, 265)
Tales i Pitak, krug sedmorice mudraca	„Ne čini ono što prekorjevaš kod bližnjega“
Herodot	„Ono što svojem bližnjem predbacujem ni sam-koliko je u mojoj moći- neću činiti.“ (Povijest, III, 142)

(Čović, 2011.)

Fenomen zlatnog pravila prvotno se pojavljuje u hinduizmu u formi: Postupaj prema drugome onako kako on želi da se prema njemu postupa. Nakon toga slijede razne forme. Prvotno se pojavilo čini drugome što želiš da drugi čini tebi gdje se fokus zadržava na činu, zatim voli drugoga kao sebe sama što je najzahtjevnija forma. Prvi puta se ljubav spominje u judizmu, no za razdoblje kada je nastala vrlo je lako moguće da je riječ bližnji imala doslovno značenje onoga koji ti je blizu, a ne općenito na sve ljude. Neki filozofi smatraju da iza zlatnog pravila svakako stoji ili treba stajati ljubav prema čovjeku i čovječanstvu kao ideal. Drugi pak kažu da zlatno pravilo nije pravilo čina već je na psihološkoj bazi tj. potiče na empatiju i ponašanje prema drugom kao da nam je stalo do njihove dobrobiti jednako kao do naše. (Philosophy terms, pristupljeno 9.9.2019.) Postoje i druga pravila koja se također pronalaze u društvu u formi metafora npr. hodati u tuđim cipelama, staviti se u tuđu kožu, staviti se na tuđe mjesto. Ona se fokusiraju na percepciju i osjećaje koji se bude u osobi tokom nekog događaja ili postupka. (Puka, pristupljeno 9.9.2019.) Mnoge druge formulacije zlatnog pravila mogu se pronaći u svim povijesnim razdobljima, kulturnim krugovima te različitim duhovnim područjima. Raširenost zlatnog pravila ne možemo gledati isključivo kao rezultat širenja putem kulturnih i duhovnih utjecaja jer oni ipak nisu dovoljni da objasne toliku raširenost. Dakle, iz sveprisutnosti zlatnog pravila je očito da je motiv ljudskog ponašanja prema drugome univerzalan no nema i univerzalnu formu. (Čović, 2011.)

3. OSNOVNI MORALNI POJMOVI

Osnovni pojmovi koji se svakodnevno koriste pri karakteriziranju moralne vrijednosti vlastitom ili tuđem djelovanju su na primjer dobro-zlo, moralno-nemoralno, odgovorno, pravedno. Takvi pojmovi su vrlo bitni u percepciji morala kao fenomena te je potreban detaljniji uvid u njihovo značenje.

3.1. Dobro i zlo

Pojmovi dobra i zla su vrlo rašireni u društvu. Sve što svjedočimo karakteriziramo kao dobro ili kao loše. Većinom ono što je za nekoga u određenom trenutku dobro za drugoga je loše. U karakteriziranju nečega kao dobrog moramo uzeti u obzir za koga je dobro i pod kojim uvjetima. Značenja pojmova dobro i loše nisu univerzalni jer kulture imaju različita načela. Jedna kultura može osuđivati drugu radi njezinih moralnih normi. Vidljive su podijeljenosti unutar društava oko poimanja ispravnog i neispravnog.

> „..traženje općevaljanog mjerila za dobar i loš život za dobre i loše čine proizlazi iz promatranja različitosti sustava moralnih normi i da stoga ukazivanje na različitost nije već argument protiv tog traženja.“ (Spaeman, 2008., str 14-15)

Nadalje, čovjek teži da ostvari u svom životu ono dobro, a to činimo traženjem mjerila svoga djelovanja i djelovanjem sukladno unutarnjem navođenju koje je omeđeno zakonima društva u kojem živimo. Život se ne živi sam od sebe već ljudi svoj život vode. Razlika između pojmova dobra i zla je standardizirana te izražava apsolutno moralno vrednovanje neovisno o tome da li se nekoga posebno tiče. (Spaeman, 2008.)

3. 2 Princip užitka i princip realnosti

Moralna pitanja se nerijetko povezuju s pojmom trebati, što nas dovodi do pitanja što mi stvarno trebamo. Da bismo nešto okarakterizirali kao potrebno mi to prvotno moramo htjeti, a iz htjenja nastaje potreba. Prvi odgovori na ta pitanja bili su da trebamo ono što nam stvara ugodu, a izbjegavamo ono što nam stvara neugodu. Rezultat takvog razmišljanja o temelju našeg djelovanja je ideologija hedonizma. Hedonizam je doveo do važnog otkrića da prije nego što nešto trebamo, moramo to htjeti.

> „Da bih učinio nešto što je po sebi dobro, to mora u nekom smislu biti dobro i za mene jer mora moći postati motivom, a ja u tome na neki način moram naći zadovoljenje, inače to uopće ne bih mogao htjeti.“ (Spaeman, 2008., str. 28)

Hedonizam sam po sebi u centru ima čovjeka kao pojedinca, no ne možemo reći da sve što činimo činimo isključivo zbog vlastitog dobitka ili vlastite ugode. Sigmeund Freud je razvitak u ranom djetinjstvu objasnio uz pomoć dva pojma princip užitka i princip realnosti. Dojenče želi djelovati prema užitku ono žudi za dodirom, pažnjom, interakcijom i sve to mu stvara osjećaj užitka, no ono ne djeluje na te stvari već ih dobiva u onom omjeru u kojem mu ga odrasli pruže. Dakle užitak možemo promatrati u konceptu realnosti. Koliko je zapravo užitaka realno u našem životu. Realnost se ne ravna prema nama, već se mi ravnamo po njoj. (Spaeman, 2008.)

3.3 Ja i drugi

> „Pravednost se može zahtijevati od svakoga u svako vrijeme i spram svakoga; jer zahtijevanje pravednosti ne iziskuje ništa drugo nego relativiziranje vlastitih simpatija, želja, sklonosti i interesa. Za moje djelovanje nije dovoljan razlog to da ono služi mojim interesima- ako su, naime, njima pogođeni i interesi drugih. Može biti da moji interesi imaju prednost pred interesima drugih; ali onda ne jer su moji, nego jer su sadržajno važniji.“ (Spaemann, 2008.str.54).

Pravednim se dakle smatra onaj koji može zanemariti o čijim se interesima radi te procijeniti vrijednost interesa odvojeno od subjekta čiji su te odrediti koji interes ima veću vrijednost. Moglo bi se reći da je pravednost vrlina onog jačeg jer on odlučuje zanemariti vlastite interese za više dobro, a onaj slabiji, iako ima koristi od takvog čina, nema mogućnost na njega utjecati. Dakle, pravednost je vrlina onog koji ima moć. Svakako primjećujemo da kao jedinka čovjek uvijek djeluje u međuodnosu s drugima i ne može ga se odvojiti od cjeline. Tako naši postupci nikada ne djeluju samo na nas već utječu i na druge (Spaeman, 2008.). Što dovodi do svjesti o potrebitosti etike u društvenom životu. Nije dovoljno da je netko sturčnjak u svom području već pojedinac u obavljanju svoje uloge u društvu treba biti pošten i spreman na podređenje vlastitih interesa općima. (Mužić, 2008.)

3.4.Odgovornost

Djelovati znači proizvoditi neke učinke, što iziskuje odgovornost jer učinci koje proizvedemo ne djeluju isključivo na nas. Već od Aristotela znamo da je odgovoran za svoje postupke onaj koji ih je učinio slobodno, no ipak o pojmu odgovornosti se značajnije počinje raspravljati tek u 21. stoljeću. (Vučković, pristupljeno 10.9.2019.) Da li određene posljedice nikada ne smiju biti izazvane ili je prema okolnostima dozvoljeno svako djelovanje koje na kraju ima pozitivne posljedice? Opravdava li cilj sredstvo? Je li čovjek odgovoran za svaku posljedicu koju njegovo djelo izazove? Nije li to ipak malo previše iznad samog čovjeka te bi njegovo djelovanje bilo preograničeno. Ukoliko bismo pri svakom djelovanju razmatrali sve moguće alternative te birali najbolju bili bismo opterećeni zadaćom te bi to nadilazilo naše snage. Ne postoji djelovanje koje bi uvijek i svugdje bilo dobro ili loše. Kod procjene dobrog i lošeg treba uzeti u obzir djelovanje sa svim njegovim okolnostima. Jer naša moralna odgovornost je konkretna i određena, ne možemo preuzeti odgovornost za ukupnost posljedica svakog djelovanja ili propusta. (Spaeman, 2008.)

3.5 Pojedinac i savjest

Pri prosudbi svakog djelovanja čovjek razmatra razloge i proturazloge za to djelovanje. No ipak čovjek je primoran djelovati prije postizanja suglasnosti ispravnog i neispravnog. Čovjek tada mora zaustaviti raspravu i djelovati uvjereno. Takva uvjerenost koja nam omogućava da prekinemo raspravu je savjest. Omogućuje da djelujemo prema informacijama koje su nam u trenutku na raspolaganju te od njih izaberemo najpovoljniju. Dok govorimo o savjesti govorimo o čovjekovu dostojanstvu koje proizlazi iz toga da je čovjek konačno umsko biće tako i njegovo djelovanje treba biti usklađeno s njegovom savjesti. Savjest iako je tako osobna i unutar čovjeka ipak ju čovjek konstantno stavlja u pitanje promatranjem društva oko sebe. Nema savjesti bez spremnosti da se ta savjest obrazuje i informira. Dakle, svaki je čovjek odgovoran za razvijanje i informiranje vlastite savjesti. Opravdanje za pogreške ne može biti ne znanje ukoliko je ono rezultat osobnog nemara.(Tićac i Gušić, 2007.) Na temelju naše savjesti koju promatramo kao pojedinci u društvu mi snosimo odgovornost za vlastite postupke. Uvijek na kraju ukoliko djelujemo po savjesti djelujemo slobodno jer je savjest zahtjev nas samih nama samima. Svaki čovjek djeluje prema vlastitoj savjesti jer kada tako čini on čini ono što smatra objektivno dobrim, no to ne mora nužno biti objektivno dobro. (Spaeman;2008.)

4. ODGOJ I MORAL

Moral je fenomen koji je urođen čovjeku, ali ipak društveno uvjetovan. Prema moralu djelujemo ali pokušavamo ne povrijediti ili ograničiti djelovanje drugoga. Moral društava se razlikuje, moral pojedinaca se razlikuje, ali ipak su vidljive zajedničke težnje unutar samog pojma, dobro ljudi. Dolazimo do pitanja ukoliko je moral urođen, da li ga odgojem samo usavršavamo ili ga pak u njegovoj ljepoti ograničavamo i prilagođavamo potrebama društva. Razvijamo li mi kod djece moralno ponašanje ili prihvatljivo ponašanje. Manipuliramo li njima ili ih usmjeravamo k onome što oni trebaju biti?

4.1 Fenomen odgoja

> „Odgoj je proces formiranja čovjeka kao ljudskog bića u svim njegovim tjelesnim, intelektualnim, moralnim, estetskim i radnim kvalitetama. On se provodi trajno, u slijedu naraštaja“ (Vukasović, 1993., str. 77).

Odgojem upoznajemo djecu sa svim postignućima koja su postigli njihovi prethodnici na svim područjima te pripremamo djecu na život u zajednici kakva je sada zahvaljujući svim tim postignućima. Dijete treba osposobiti za sudjelovanje u društvu. Bez odgoja svaki bi čovjek morao stjecati iskustvo iz početka, dok ga odgojem prenosimo. Možemo zaključiti da bez odgoja ne bi bio moguć razvitak čovječanstva. Odgoj je proces u kojem dijete razvija sve svoje sposobnosti. Odgoj obuhvaća sve dijelove djetetova života i obitelj, i društvo, i instituciju koji svjesno ili nesvjesno djeluju na dijete. Institucionalni odgoj obilježava svjesno i namjerno djelovanje u skladu s ciljevima i zadatcima odgojnog rada, dok funkcionalni odgoj označava one čimbenike koji bez namjere djeluju na oblikovanje pojedinca. Iako institucionalni odgoj djeluje uspješnije na pojedinca jer ga se provodi planski i od strane stručnjaka ipak je potreban sklad između institucionalnog i funkcionalnog odgoja. Znanje stečeno u instituciji kojemu dijete ne nalazi podlogu u životu obitelji ili društva neće se zadržati jer dijete stvara sliku o svijetu iz dostupnih podražaja, a ne isključivo naukom koja nema utemeljenje u okolini. (Vukasović; 1993.)

4.2 Moralni odgoj kao odgojni zadatak

Odgoj se sastoji od tjelesnog, intelektualnog, moralnog, estetskog i radnog razvoja pojedinca. Odgoj je cjelina u kojoj se sve te sfere ljudskog bića isprepliću i istovremeno razvijaju utječući jedna na drugu. Samo u teoriji razdvajamo razvoj na područja kako bismo mogli dublje proučavati svaku sferu, no jasno je da su to nerazdvojiva područja. Odgojom razvijamo i utječemo na sva područja. Moralni odgoj nalaže da bi polazište odgoja općenito trebalo biti u odgoju moralno svjesnog čovjeka. Takav pristup zahtjeva usklađenost društveno moralnih ideala i djelovanja društva kako bi se postigao sklad moralnog djelovanja. Težište moralnog odgoja treba biti na pozitivnim moralnim nastojanjima dok istovremeno treba potiskivati i uklanjati nepoželjne utjecaje. Obje navedene komponente imaju pozitivnu orijentaciju. Prva potiče razvoj moralnih vrijednosti dok druga uklanja poteškoće na tom putu. U praksi bi ih trebalo tako primjenjivati da se međusobno potpomažu i da djeluju skladno. No u praksi se često vidi prisutnost negativnih orijentacija u kojima se reagira na prijestupe djece i pretežno se koriste sredstva sprječavanja i upozorava se na slabosti te nema pozitivnog moralnog shvaćanja i osvještavanja čovjekove moralne odgovornosti. Takva praksa ne daje željene rezultate. Temeljno obilježje odgoja je u tome da utječemo na cjelovitu ličnost, njezinu intelektualnu, emotivnu i voljnu sferu. Čovjek se moralno razvija cijeli život, ali najveći utjecaj na čovjekovu ličnost imaju one moralne crte ličnosti razvijene u djetinjstvu.

Formiranje moralne osobnosti je vrlo složen proces u kojem ulogu imaju mnogi unutarnji i vanjski čimbenici. Unutarnji je odgojenik, a vanjski odgojitelj. Odgojenik je onaj koji aktivnim sudjelovanjem ili nesudjelovanjem utječe na proces moralnog razvitka. Čovjek se formira pod utjecajem prirodne i društvene sredine, ali i svog osobnog djelovanja, Dakle, veliku ulogu u moralnom razvitku ima samoodgoj. Možemo zaključiti da vanjski i unutarnji čimbenici trebaju biti u skladu kako bi se dobili najbolji rezultati. Ciljevi moralnog odgoja se postižu ukoliko su vanjski čimbenici međusobno u skladu i usmjereni postizanju što boljih rezultata za dobrobit društva. (Vukasović; 1993.)

4.3 Etape procesa moralnog formiranja

U praksi moralnog razvoja faze procesa nisu uvijek najjasnije jer se međusobno dopunjuju i paralelno ostvaruju. Postojanje tih faza upozorava da i moralni razvoj ima svoje stadije te da u određenom periodu odgojitelji trebaju veću pozornost dati odrednicama onog stadija u kojem se dijete nalazi. Proces moralnog formiranja osobnosti, prema Vukasoviću (1993), dijeli se u tri etape:

1) Formiranje moralne spoznaje
2) Formiranje moralnih uvjerenja
3) Formiranje moralnog ponašanja i djelovanja

4.3.1 Formiranje moralne spoznaje

Moralna spoznaja je prirodna i logična etapa formiranja moralne osobnosti. Preduvjet djelovanja jest spoznaja. Dakle, moralna spoznaja obuhvaća razlikovanje dobra od zla, moralnog od nemoralnog, poznavanje pojma morala i etike kako bi mogli razlučiti koji su postupci ispravni. Moralna spoznaja se formira postepeno u skladu s intelektualnim razvojem i usvajanjem moralnih iskustava. Kada govorimo o moralnoj spoznaji podrazumijevamo i razvijanje svijesti odgojenika da je moralno djelovanje dobro i nužno za društvenu okolinu. Cilj je da odgojenik spozna ljepotu moralnog okruženja.

4.3.2. Formiranje moralnih uvjerenja

Formirana moralna spoznaja nije garancija za moralno djelovanje. Čovjeku je potrebna emocija na temelju koje djeluje. Čovjek se mora slagati s moralnim spoznajama jer samo tada može doći do pretvorbe spoznaje u uvjerenje. Govorimo o moralnim uvjerenjima kada pojedinac prihvati spoznaje kao vlastite stavove, kada ti stavovi postanu motivi, pokretači njihova ponašanja. Dakle, za uvjerenje je potreban aktivan stav djeteta i

doza emocionalnosti prema spoznaji. Poticanje razvoja pozitivnih uvjerenja prema drugima svakako izbacuje ona negativna uvjerenja. Ipak ukoliko se samo zadržimo na onom unutarnjem dijelu moralnog formiranja i ukoliko naše spoznaje prerastu u uvjerenja još uvijek ne možemo govoriti o moralno razvijenoj ličnosti. Osoba koja ima razvijen osjećaj za moralno i emotivno podržava ili osuđuje neko ponašanje nije moralno formirana osoba. Ponašanje pojedinca se može znatno razlikovati od onoga unutarnjeg ukoliko nisu razvijene navike moralnog ponašanja.

4.3.3.Formiranje moralnog ponašanja i djelovanja

> „Kriteriji moralne vrijednosti čovjeka njegovo je djelo, postupak, čin.“ (Vukasović, 1993, str. 117)

Moralne spoznaje i moralna uvjerenja trebaju voditi do moralnog djelovanja. Djelo je ono čemu se daje vrijednost, tek u djelovanju istinski možemo govoriti o moralnosti. Djela su ono što ima moralnu vrijednosti pa je očito da se moralni odgoj treba temeljiti na djelima i dosljednosti, a ne na riječima koje nisu utemeljene u okolini koja dijete okružuje. Djecu treba poticati da vladaju sami sobom, kako ne bi samo bili robovi vlastitih strasti. Kako bi mogli razumno djelovati vlastitim bićem. Odgoj koji dovodi do razvoja djeteta za preduvjet mora imati odgojenika za suradnika. Takav stav zahtjeva od odgojitelja da dobro poznaje svoje odgojenike, a odgojnim postupcima potiče inicijativu, aktivnost i udruživanje odgojenika. Takve aktivnosti će odgojeniku biti zanimljive i poticajne. Odgojenik će sudjelovati u tim aktivnostima i razvijati potrebne vještine na način koji je djetetu najprirodniji, kroz igru. Moralnim djelovanjem dijete će primijetiti i odobravanje okoline prema takvim postupcima, što je pozitivan poticaj.

5. CILI I ZADACI MORALNOG ODGOJA

Postavljanje konkretnih ciljeva i zadaća najbitniji je preduvjet uspješne odgojiteljske prakse. Odgojitelj u svakom trenu treba znati što želi i kuda ide, mora poznavati ciljeve svoga rada jer mu oni daju smisao i svrhu. Kod određivanja ciljeva i zadaća ne smijemo zanemariti činjenicu da se čovjek razvija skladno i istovremeno na svim područjima. (Vukasović, 1993.) Također, trebamo imati na umu da se nije moguće izgraditi kao moralni subjekt ukoliko se istovremeno ne gradimo kao subjekt spoznaje. Spoznaja je preduvjet za bilo kakav daljnji razvitak. (Mijatović, 2008.)

5.1 Cilj moralnog odgoja

Ciljevi odgoja uvelike ovise o društvu u kojem se nalazimo, posebice kada se radi o moralnom odgoju koji je vrlo podložan društvenim promjenama. Cilj i zadaće odgoja moraju postati vodstvo za odgojno djelovanje. Zadaća demokratskih društvenih snaga u svijetu je da ostvare ideju slobode i čovjekova skladnog razvitka. Ukratko bi se moglo reći da je cilj potpun i cjelovit, slobodan i mnogostran, univerzalan, human i sretan čovjek, to je odgojni ideal kojemu bi trebali težiti. Zato bi cilj moralnog odgoja trebao odražavati temeljne stavove i dostignuća etike, pridonositi podizanju dostojanstva čovjeka na višu razinu, potpomaganje i daljnje humaniziranje međuljudskih odnosa. Cilj treba biti okrenut budućnosti jer čovjek prirodno teži usavršavanju i napredovanju. Ne želimo stvoriti moralna pravila koja će zauvijek vrijediti, nego želimo usavršavati društvo prema slobodi i humanizaciji. Cilj moralnog odgoja očituje se u djelima jer kako smo već naglasili moral vrednujemo prema djelima.

„Hvaliti poštenje mogu i nepošteni ljudi.“ (Vukasović,1993., str. 139)

5.2. Zadaće moralnog odgoja

Zadaće moralnog odgoja su oruđe kojim ispunjavamo ciljeve. Zadaće moralnog odgoja slijede etape moralne formacije. Prema Vukasoviću postoji pet temeljnih zadaća, a to su: upoznavanje morala i njegove teorije, usvajanje moralnih stavova i formiranje uvjerenja, formiranje navika moralnog ponašanja i djelovanja, odgajanje pozitivnih osobina volje i karaktera, formiranje i njegovanje smisla za etičke vrednote.

5.2.1 Upoznavanje morala i njegove teorije

Prva zadaća moralnog odgoja proizlazi iz prve etape moralnog formiranja moralne spoznaje. Možemo reći da je prvi korak moralnog odgoja moralno obrazovanje. Cilj ove zadaće je upoznati odgojenika sa pojmovima koji daju vrijednost moralnom činu ili ga karakteriziraju. Dijete se susreće i treba spoznati razliku između pojmova dobro i zlo, što je iskrenost, savjest, poštenje, pravednost i slični pojmovi. Ova se zadaća ostvaruje u djetetovu umu i zasniva se na njegovu razumu. Svakako je potrebno da dijete svjedoči pojavi tih stvarnosti u društvu, a da u svojoj okolini može uvidjeti reakcije društva na određeni podražaj. Nikako ne smijemo zanemariti negativne podražaje i društvenu reakciju na iste. Cilj je da dijete uvidi zašto je nešto moralno, a nešto nemoralno. Dijete treba shvatiti smisao, značenje i važnost moralnog ponašanja za društvo. Bez morala ne bismo mogli govoriti o čovjeku kao o društvenom biću jer je moral prijeko potreban za opstanak jednog društva.

5.2.2. Usvajanje moralnih stavova, formiranje uvjerenja

Kako se prva zadaća nadovezuje na prvu etapu moralnog formiranja tako se druga nadovezuje na drugu etapu moralnih uvjerenja. Uvjerenja su uvijek vezana uz

emociju. Njih proživljavamo na drugačiji način nego znanja. Emocija je podloga za daljnji moralni razvoj jer ukoliko nižemo spoznaje, a ne gradimo ih na emocijama nećemo postići ciljeve. Bez razvijene sentimentalnosti ne možemo očekivati da spoznaja prijeđe u uvjerenje. (Mađarević; 2015.) Cilj ove zadaće je da odgojenik prihvati spoznaje kao vlastita uvjerenja te da iz tih uvjerenja nastaju motivi njegova djelovanja. Ključ je u prihvaćanju moralnih načela za vlastita načela. Kada vrednujemo neki čin kao moralan ili nemoralan moramo znati koji je bio motiv za taj čin. Isti postupak može biti i moralan i nemoralan ovisno o motivu toga čina. Dakle, za vrednovanje postupka moramo poznavati motiv istog.

> „Uvjerenja su oblikovani pogledi na život koji su postali unutarnji motivi ponašanja i sastavni dijelovi karaktera“ (Vukasović, 1993.; str.142).

Djeca pojmove vezane uz moral uče, no njihovu vrijednost provjeravaju u društvu. Ključno je da djeca pronalaze dosljednost onoga što spoznaju u ustanovi i u društvu. Veliku važnost imaju roditelji, odgojitelji, učitelji, treneri i druge osobe koje direktno utječu na odgoj djeteta. Ključno je da se prema djetetu odnosimo s poštovanjem jer na taj način potkrepljujemo ono što ih učimo.

5.2.3.Formiranje navika moralnog ponašanja i djelovanja

Treća zadaća moralnog odgoja vezana je uz treću etapu moralnog formiranja moralnog djelovanja. Kako su sve zadaće do sada bile umne, prelazimo na fazu prenošenja umnog u fizičko. Čin je glavni kriterij davanja moralne vrijednosti nečemu. Govoreći o moralu govorimo o ponašanju, djelovanju. Najbitnija je djelotvornost, no nije uvijek jednostavno ovladati samim sobom. Bitno je da djeca steknu moralne navike jer su one temelj ponašanja. Moralne navike nam pomažu da lakše i brže donosimo odluke o svom djelovanju. Ne možemo unaprijed znati ishode našeg djelovanja, tako da je potrebno da na temelju stečenog iskustva predviđamo uzročno-posljedične veze. (Mađarević, 2015.) U odgoju trebamo koristiti situacije kako bismo osvijestili moralno i poticali moralna rješenja problema. Potrebno je poticati djecu da sama dođu do rješenja ukazujući na ono

moralno ukoliko sama ne mogu doći do zaključka. Formiranje moralnih navika počinje od najjednostavnijih stvari poput učenja djece da operu ruke. Moralno vladanje zahtjeva disciplinu, potrebno je ne reagirati nagonski već razvijati navike reagiranja i usmjeravanja emocija kako bi se odnosili jedni prema drugima s poštovanjem i uvažavanjem. Ključno je početi na vrijeme jer je lakše odgojiti dijete nego preodgojiti.

5.2.4. Razvijanje pozitivnih osobina volje i karaktera

Četvrta odgojna zadaća također je vezana za treću etapu moralnog formiranja- moralno djelovanje. Osobine volje i karaktera očituju se u složenijim životnim situacijama u kojima pojedinac treba odlučiti kako će djelovati te samostalno djelovati. Tada se očituju kvalitete volje. Volju karakteriziramo kao jaku i slabu. Jaka volja je ona koja je dosljedna svojim uvjerenjima te koja ovladava sobom u djelovanju. Dok je slaba volja ona koja je pokolebljiva i povodljiva te ne djeluje u skladu sa uporištima svojih uvjerenja. Volja se očituje u svladavanju teškoća. Karakter možemo definirati kao skup voljnih kvaliteta poput ustrajnosti i odlučnosti te osobina karaktera u djelovanju prema drugim ljudima poput druželjubivosti i susretljivosti. Dakle, volja je ono što se događa u nama samima dok su osobine karaktera onaj dio djelovanja koji utječe na druge.

> „Mogli bismo reći da je volja kralješnica karaktera, jer njezine pozitivne kvalitete čine temeljne crte karaktera.“ (Vukasović,1993., 144)

5.2.5 Formiranje i njegovanje smisla za etičke vrednote

Posljednja zadaća moralnog odgoja je vezana uz sve etape moralnog formiranja. Ona se pojavljuje kao rezultat moralnih spoznaja i uvjerenja te djelovanja. Kako bismo mogli uspostaviti kod djece smisao za etičke vrijednosti iznimno je bitno da su to i uvjerenja odgojitelja. Odgojitelj treba živjeti te vrednote s pozitivnim stavom. Potrebno je zauzeti emotivan stav prema njima kako bi bile interpretirane, objašnjene i kako bi se stvorila okolina u kojoj ih možemo prenijeti. Moral se manifestira kroz djelovanje pa je

sukladno tome najbolje usvajati moralne vrijednosti kroz djelovanje. Jedna situacija će biti povoljnija za jedne vrijednosti dok će druga biti za druge. Promatranjem ovih zadaća možemo zaključiti da su navedene logičnim slijednom no ne pojavljuju se isključivo po redu, već se isprepliću i pojavljuju ovisno o životnim situacijama u kojima se odgojenik zatekne.

5.3 Načela i emocija

Načela su primjenjiva u većini situacija, no ipak ima nebrojeno mnogo stvarnosti koje iziskuju modificiranje tih načela. Odluka kada i zbog čega treba prilagoditi načela je osobna. Čini se da kriteriji za moralno postupanje ne leži, dakle, samo u izvanjskom već u osobi koju se odgaja. Možemo zaključiti da je potrebna emocionalna zrelost kako bismo govorili o moralnoj zrelosti i njezinoj autonomiji. Emocije se mogu osjećati različitim intenzitetima i biti usmjerene na krive objekte, u krivim trenutcima i na krive načine. Bitno mjesto u odgoju zato zauzima učenje ovladavanja sobom i vlastitim emocijama. Izgradnja osjećaja kada poslušati emociju i izraziti ju, a kada se voditi razumom podloga je za dobro moralno prosuđivanje u budućnosti. (Mađarević, 2015.)

6. SREDSTVA USMJERAVANJA I POTICANJA

Sredstva usmjeravanja trebaju biti pozitivno orijentirana. U radu se koristimo mnogim metodama, no navest ćemo neke od njih. Odgojenike je potrebno u određenim životnim situacijama savjetovati kako bi mogli reagirati. Na taj način im približavamo što društvo od njih očekuje. Da bi savjet bio uspješan treba biti spontan i nenametljiv tako da se svakako treba pridržavati individualnog pristupa. Primjer je sljedeći moćni alat ovog zadatka. Pojavljuje se u konkretnim životnim situacijama što mu daje najveću vrijednost. Dijete rado oponaša jer uči gledajući odrasle. Kod primjera nema nametljivosti, potpuno je prirodan i osoba koja djeluje, djeluje autentično u skladu sa vlastitim uvjerenjima. Odgojeniku je najbitnije da odgojitelj potvrđuje vlastite riječi svojim ponašanjem. Svakako treba napomenuti da iako odgojitelj treba biti u skladu s onim što zagovara na radnom mjestu ipak kod procjene pojedinog ponašanja djeteta mjerilo ne može biti prepušteno konkretnim uvjerenjima odgojitelja već odgojitelj treba biti pokazatelj primjerenog reagiranja na određeni podražaj. (Blanuša Trošelj i Ivković, 2016.) Dakle, procjena ne može biti prepuštena isključivo karakternim osobinama odgojitelja, već se odgojitelji trebaju obrazovati Sljedeći način za poticanje pozitivnog moralnog formiranja je igra. Igra je djetetov život. Dijete kroz igru proživljava nove stvarnosti, bori se protiv strahova, usvaja znanja. Dijete u igri istražuje i osvaja svijet oko sebe. Javlja se potreba za suigračima pa se na prirodan način događa socijalizacija, a s njom i situacije koje su plodan teren za moralni odgoj. Dijete uči uvažavati druge, pronalazi načine rješavanja sukoba i problema, vrednuje želje svakog pojedinog sudionika igre kako bi sklopili određene dogovore i utvrdili pravila same igre. Igra je najprirodnije izvorište moralnog odgoja. (Vukasović; 1993.)

Moralan čin zahtjeva disciplinu, voljni napor i sposobnost za ovladavanje samim sobom. Kako bismo djecu poticali da izabiru moralno potrebno je imati neka „pomagala“. Prvi način poticanja moralnog ponašanja je priznanje. Kada dijete postupi na uvažavajući način prema drugome, priznanjem mu pokazujemo da smo primijetili. Priznanjem potičemo daljnje pozitivno ponašanje. Pohvala je viši stupanj priznanja. Pohvalom odgojitelj izriče svoje zadovoljstvo odgojenikovim postupkom. Obećanjem upućujemo

odgojenika da će, ukoliko postupi „ispravno“, uslijediti nešto njemu ugodno. (Vukasović 1993.)

7. KOHELBERGOVE FAZE MORALNOG RAZVOJA

Prema Kohelbergu moralni razvoj odvija se kroz 3 faze, svaku fazu razdvaja na dva stupnja. Navodi kako je moralni razvoj usko vezan sa kognitivnim razvojem te da djeca u moralnom razvoju uvijek napreduju, nikad ne nazaduju, osim ako se radi o traumi. Svi prolaze kroz iste faze, istim redoslijedom te nikada ne preskaču fazu. Kohleberg nalaže da ljudi u sličnim etičkim situacijama donose različite odluke na temelju dostignute faze kognitivno moralnog razvoja. Faze moralnog razvoja prema Kohelbergu su slijedeće:

1) Pretkonvencionalna razina- U ovoj fazi dijete kod donošenja odluke kako će postupiti u određenoj situaciji važnim percipira kulturna pravila u klasifikaciji dobro i loše, ispravno i pogrešno. Dijete sve percipira na fizičkoj razini te je fokusirano na sebe. Isprva vrednuje nešto kao dobro ili loše na temelju fizičkih posljedica. Ukoliko je nagrađeno za postupak onda je to sigurno dobar postupak. Dakle, dijete postupa na određeni način jer pokušava dobiti nagradu ili izbjeći kaznu. Zatim dijete počinje shvaćati ispravnim ono što mu zadovoljava potrebe i pruža ugodu. Dijete djeluje na način „koliko ti meni, toliko ja tebi“. Odnosi se ne zasnivaju na odanosti, zahvalnosti ili pravdi već na uzajamnoj koristi.
2) Konvencionalna faza- Na drugoj razini dijete počinje percipirati reakcije okoline na određeno ponašanje. Ono što obitelj, prijatelji i društvo smatraju ispravnim jest ispravno. Prihvaća ponašanja na koja dobiva pozitivne podražaje iz okoline. Dakle, dobro ponašanje je ono koje drugi prihvaćaju i odobravaju. Dijete počinje vrednovati ponašanja prema motivu djelovanja. Nakon spoznaje da se iza djelovanja krije motiv za to djelovanje dijete se počinje orijentirati na pravila i zakone, one koji imaju vlast. Dijete percipira ispravnim ono što je u skladu s društvenim zakonima i javlja se potreba za izvršavanjem dužnosti prema okolini u kojoj boravi. Dijete razvija poštovanje prema autoritetima no ono je bezuvjetno te u ovoj fazi nema propitkivanja autoriteta.
3) Postkonvencionalna razina- U posljednjoj fazi pojedinac definira moralne vrijednosti i uvjerenja koja imaju vrijednost i bez odobravanja društva ili podrške zakona. Javlja se potreba za propitkivanjem. Razdijeljenost unutar društva potiče

pojedinca da gradi osobne vrijednosti i uvjerenja. Vidljivo je poštovanje i usklađenost sa zakonima, ali budi se svijest o mogućnosti promjene zakona kako bi društvo napredovalo. Kroz propitkivanje i izgradnju pojedinac dolazi do uvjerenja koja su u skladu s osobno izabranim etičkim principima. Etički principi kod pojedinca postaju logični, univerzalni i konstantni. Izgrađuje osobno viđenje vrhunca ljudske jednakosti, dostojanstva i poštivanja individualnosti.

Ova podjela govori na koji način pojedinac izgrađuje sebe kao moralno biće, a ne o tome što je moralno. Potreban je socijalni kontekst kako bi to uopće bilo ostvarivo. Bez motiva ne možemo vrednovati čin niti kao moralan niti kao nemoralan. Moralni razvoj ovisi o međuodnosu kognitivnog razvoja pojedinca i kompleksnosti socijalnih situacija u kojima se nalazi. Bez konkretnih situacija u kojima ćemo dolaziti do novih spoznaja i graditi nova stajališta ne može doći do razvitka. Na ponašanje ne djeluje samo moralna prosudba već i emocije, volja, motiv ponašanja i ego. (Kohelberg, Hersh; 1977.)

ZAKLJUČAK

Svako djelovanje ima moralnu vrijednost. Svaki čin prolazi kroz moralno vrednovanje od strane pojedinca koji procjenjuje svoj postupak te od okoline koja odobrava ili ne odobrava određeni postupak. Kada govorimo o djeci i moralu jasno je da je moralni razvoj popraćen kognitivnim razvojem te da bez njega ne bismo mogli napredovati u moralnim shvaćanjima. Govoreći o moralnom odgoju zapravo govorimo o pripremanju djeteta za život u zajednici. Moralni odgoj podrazumijeva više učenje discipline i odnosa prema stvarima i ljudima, nego razvoj kritičkog mišljenja i čovjeka kao pojedinca. Moralni odgoj podrazumijeva učenje načela. Vrlo je bitno za dijete i za zajednicu da kroz odgoj dijete postane samostalan član društva te uloga moralnog odgoja u tom smjeru je svakako dobrodošla. Kako je za moralni razvoj potrebna pratnja kognitivnog razvoja tako primjećujemo da dijete mora proći kroz faze u kojima još nije samostalno u moralnim viđenjima kako bi kasnije moglo stvoriti osobni etički kodeks. Osobni etički kodeks pojedinac provlači kroz društveni kontekst tako da možemo reći da je on društveno uvjetovan. Bez okoline koja dovodi u pitanje naša moralna shvaćanja ne bismo se imali na temelju čega razvijati. Ipak je moral moguće promatrati i kao urođenu sposobnost što vidimo u situacijama za koje je potrebno modificirati naučena načela. Sposobnost modificiranja načela u određenoj situaciji čovjek ne može naučiti. Emotivna linija u moralnom prosuđivanju ključna je kako bismo mogli govoriti o moralnom djelovanju. Emocije su ono što nas pokreće no ne smijemo zaboraviti ni na um jer bez njega, također, ne bismo mogli govoriti o moralnom djelovanju. Um nam omogućuje potrebnu dozu discipline i logičnosti u vrednovanju motiva kako bismo mogli stvarno moralno prosuđivati. Svi aspekti i sve dimenzije našeg života i percepcije utječu na ovaj dio ljudskog razvoja.

Izazovi odgojiteljske profesije svakako su neusklađenost društvenih normi s normama koje se potiču u institucijama. Poteškoće, također, izaziva i neusklađenost uvjerenja odgojitelja s onim što društvena okolina zagovara. Dijete će prije usvojiti ono ponašanje koje ni ne imenujemo nego činimo od onoga o kojem samo često govorimo. Odgojitelji svakako trebaju koristiti individualan pristup te stvarati poticajno okruženje za

socijalizaciju u kojoj dolazi do moralnog prosuđivanja. Takve situacije u ustanovi su neizmjerno vrijedne jer su to situacije u kojima možemo ukazati i osvijestiti djeci kakvo ozračje trebaju imati međuljudski odnosi. Ključno je obrazovati odgojitelje na ovom području kako bi mogli što spretnije iskoristiti te situacije. Usklađenost doma i ustanove je također jedna od ključnih stavki za postizanje najboljeg poticajnog okruženja. Možemo svakako zaključiti da ne možemo odvojiti emotivnu sferu moralnosti od umne, niti društveni kontekst morala od osobnog jer se oni uvijek međusobno isprepliću i nadopunjavaju, a nikad ne isključuju.

LITERATURA

1.Čović, A.(2004); *Etika i bioetika;* Zagreb; Pergamena

2.Čović, A: (2011) ; Pojmovna razgraničenja: moral, etika, medicinska etika, bioetika, integrativna bioetika; Čović A., Radonić, M.; *Bioetika i dijete: Moralne dileme u pedijatriji*; str. 11-24; Zagreb; Pergamena

3.Begić, M., A.; Golek, M. (2017); Savjest i autoritet, Međuovisnost u moralnom odgoju pojedinca; Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija, Vol. 57 No.1, str. 41-64

4. Blanuša Trošelj, D.; Ivković, Ž. (2016.); Building the profession: professional ethics and preschool teacher's education, *Školski vjesnik : časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, Vol. 65 No. 3, str. 403-420

5.Butler, E. (2011.); *The Condensed Wealth of Nations*; London; Adam Smith Institute

6. Kohberg L.; Hersh R. H (1977). Moral development; Kohlberg L; Hersh R.H.; *Theory into practise*; str 53-59; New Jersey Lawrence Erlbaum Associates

7.Mađarević L.; (2015); Moralni odgoj kao kultivacija emocija; *Napredak; časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, Vol. 157 No. 4, str. 459-473

8.Mijatović, F. (2008); Moralni subjekt bez (vanjskih) ograničenja u brizi o sebi. Etički elementi u filozofiji Mihaela Foudaulta, *Bogoslovna smotra,* Vol.88 No. 4, str. 939-964

9. Mladenović, I. (2015); Javna jednakost, demokracija i pravednost; *Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju*, Vol.12 No.1, str. 17-30

10.Mužić, J. (2003); Etika- umijeće življenja, *Metodički ogledi : časopis za filozofiju odgoja,* Vol. 10 No. 1, str. 49-60

11.Pharo, P. (2006.); *Socijologija morala: smisao i vrijednosti između prirode i kulture*; Zagreb; Masmedia

12.Spaemann, R. (2008); *Osnovni moralni pojmovi*; Zagreb; Svjetlo riječi

13.Tićac, I.; Gušić, A. (2007); Uloga savjesti u etičkom prosuđivanju I djelovanju; Acta Iadertina, Vol.4 No.1, str. 3-11

14.Vučković, A.; *Pojam odgovornosti* ,dostupno na https://www.franjevci-split.hr/pdf/Pojam-odgovornost-Vuckovic.pdf (10.9.2019.)

15. Vukasović, A.; (1993) ; *Etika, moral, osobnost*; Zagreb; Školska knjiga

Mrežne stranice:

16. Anonimno; Golden rule; na adresi https://philosophyterms.com/golden-rule/, (9.9.2019.)

17. McAteer, J.; The third Earl of Shaftsbury; na adresi https://www.iep.utm.edu/shaftes/, (14.9.2019.)

18. Puka, B.; The Golden Rule; na adresi https://www.iep.utm.edu/goldrule/#H5 (9.9.2019.)

Izjava o samostalnoj izradi rada

Izjavljujem da sam ja, Leopolda Kadić studentica Učiteljskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu samostalno provela aktivnosti istraživanja literature i napisala završni rad na temu Razumijevanje fenomena moraliteta i izazovi odgojne djelatnosti.

U Zagrebu, 20. rujan 2019.

_____

Sveučilište u Zagrebu

IZJAVA

kojom izjavljujem da sam suglasna da se trajno pohrani i javno objavi moj rad

RAZUMIJEVANJE FENOMENA MORALITETA I IZAZOVI ODGOJNE DJELATNOSTI

Završni rad

u javno dostupnom institucijskom repozitoriju i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04,02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).

U Zagrebu 20.9.2019.

Ime i prezime: Leopolda Kadić

Potpis

_____